

ТВОРЧА САМОСТІЙНІСТЬ ЯК ПРОВІДНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. В статті обґрунтовується сутність та зміст творчої самостійності та її роль у формуванні художнього сприйняття студентів мистецьких спеціальностей. З'ясовано, що вивчення даної проблеми має давню історію (Арістотель, Платон, Сократ, Я. Коменський, М. Монтень, Т. Морр, Ф. Рабле, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський та ін.). У сучасній психолого-педагогічній літературі «самостійну роботу студентів» розглядають як специфічний вид навчально-пізнавальної діяльності і як засіб навчання. Визначено складові самостійної роботи – ініціативність, рефлексія, самоконтроль. Виявлено, що самостійна робота на кожному етапі має конкретну мету, порядок і прийоми виконання роботи. Самостійна робота у класі фортепіано організовується так, щоб вона сприяла виробленню в учнів умінь і навичок майбутньої виконавської або музично-педагогічної діяльності. Вирішальною умовою продуктивної самостійної роботи студентів в процесі фортепіанних занять є доступність поставлених педагогом завдань. Від того, наскільки чітко педагог сформулює їх, визначить послідовність виконання і конкретизує, залежить успіх домашніх занять. Доведено, що самостійна робота виробляє високу культуру розумової праці, формує потребу в самостійній діяльності, прагнення вникнути в суть питання, вчить самостійно мислити та аналізувати факти і явища, що призводить до творчого розвитку та формування власної думки, поглядів, уявлень, власної професійної позиції.

Ключові слова: самостійність, студенти, фортепіанне навчання, художнє сприйняття, уміння.

Annotation. The article substantiates the nature and content of creative independence and its role in shaping the artistic perception of students of art specialties. It was found that the study of this issue has a long history (Aristotle, Plato, Socrates, Ya.Komensky, M.Monten, T.Morr, F. Rabelais, Jean-Zh.Russo, Ushinsky K et al.). In modern psychological and pedagogical literature «independent work of students» is considered as a specific kind of teaching and learning and as a teaching tool. The composition of self - initiative, reflection, self-control. Revealed that independent work at each stage has a specific purpose, procedures and methods of work. Independent work is organized in the piano so that it contributed to the development of students' skills of future performance or musical and educational activities. The crucial condition for productive independent work of students in the piano classes are available teacher assigned tasks. On how to clearly formulate their teacher, will determine the sequence of and specifies the success of home exercises. Proved that independent work produces high culture of intellectual labor, creates the need for independent activities, the desire to get to the core issue, teach yourself to think and analyze facts and phenomena that lead to creative development and formation of opinions, attitudes, perceptions, their own professional position.

Key words: independence, students, teaching piano, artistic perception skills.

Мистецька освіта в сучасному Китаї нині переживає реформування, спричинене політичною, державною, соціальною та економічною перебудовою країни. Тому спільним завданням українських і китайських навчальних закладів є підготовка випускників, здатних сприймати нові освітні нововведення та впроваджувати їх в освітню практику. У зв'язку з цим посилюється значення проблеми формування художнього сприйняття студентів мистецьких спеціальностей, оскільки саме воно надає можливість кожному студенту самостійно оновлювати та поповнювати фахові знання, різнобічно та продуктивно мислити і знаходити нові, оригінальні способи розв'язання

складних навчально-мистецьких завдань. Проблема формування художнього сприйняття особистості розроблялась філософами (Арістотель, Платон, А. Булов, В. Ганзен, М. Каган та ін.), психологами (Г. Костюк, П. Чхартішвили, П.Якобсон та ін.), мистецтвознавцями (В. Медушевський, Є. Назайкінський, Є. Целмс та ін.), представниками мистецької галузі (О. Ростовський, О. Рудницька та ін.).

Мета статті – обґрунтування творчої самостійності як провідної умови формування художнього сприйняття студентів мистецьких спеціальностей.

Необхідною умовою успішного формування художнього сприйняття студентів мистецьких спеціальностей є розвиток творчої самостійності. Цій проблемі присвячено багато досліджень у різних галузях знань. Вагомий внесок у її розв'язання зробили філософи давнини, просвітники Середньовіччя та епохи Відродження — Арістотель, Платон, Сократ, Я. Коменський, М. Монтень, Т. Морр, Ф. Рабле, Ж.-Ж. Руссо. У своїх працях учені глибоко і всебічно обґрунтували значущість добровільного, активного і самостійного оволодіння дитиною знаннями. Самостійність як один із провідних принципів навчання розглядається з кінця XVIII століття. Одним із перших, хто обґрунтував шляхи і засоби організації самостійної роботи з урахуванням вікових особливостей учнів був К. Ушинський. Видатний педагог неодноразово висловлював думку про те, що слід передавати учням не тільки ті чи інші знання, але й розвивати в них бажання, здатність самостійно засвоювати нові знання: «Слід постійно пам'ятати, що треба передавати учневі не тільки ті чи інші знання, але й розвивати в ньому бажання і здатність самостійно, без вчителя, засвоювати нові знання» [11, с. 135].

У сучасній психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до визначення поняття «самостійна робота студентів». Деякі з науковців характеризують її як специфічний вид навчально-пізнавальної діяльності, адже «коли ми говоримо про зростання ролі та значення самостійної роботи мається на увазі та діяльність студентів, котра відбувається без безпосереднього керівництва викладача, хоча спрямовується і організовується ним». На переконання С. Гончаренко, самостійна робота — це «різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності студентів, яка здійснюється ним і на позааудиторних заняттях та у вільний час» [1, с. 71].

У низці педагогічних досліджень самостійна робота розглядається як засіб навчання. На думку І. Підкасистого «її правомірно розглядати скоріше як засіб залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності, засіб її логічної і психологічної організації» [9, с. 45]. Правомірним можна вважати висновок І. Зимньої, яка вважає, що самостійна робота є наслідком правильно організованої навчальної діяльності на уроці, що мотивує самостійне набуття, розширення, поглиблення знань у вільний час. Отже, самостійну роботу можна вважати вищою формою самоосвіти, що пов'язана з його роботою на аудиторних або індивідуальних заняттях [2, с. 249].

Аналіз наукових праць дозволив визначити основні складові творчої самостійності, а саме — ініціативу, рефлексію та самоконтроль.

Варто підкреслити, що будь-яка самостійна робота на кожному етапі має конкретну мету. Кожен студент має знати порядок і прийоми виконання роботи. Самостійна робота організовується так, щоб вона сприяла виробленню в учнів умінь і навичок майбутньої виконавської або музично-педагогічної діяльності. Також необхідно враховувати, що розвиток навичок самостійної роботи відбувається успішно лише в тому випадку, якщо учень розуміє, яку художню мету переслідують вказівки педагога. Необхідно стежити і домагатися точного виконання домашнього завдання, адже цим самим прищеплюється любов до роботи. Практика свідчить, що якщо студент сприймає яскравий образ твору, у нього виникає необхідність передати цей образ власним виконанням. Це вимагає щоденного усвідомленого вправлення, багаторазових повторень, що сприяє формуванню умінь «працювати самостійно».

Уміння самостійно вчитися програмує індивідуальний досвід успішної праці майбутнього фахівця, запобігає перевантаженню, активізує пізнавальну активність та ініціативу, сприяє раціональному використанню часу і засобів учіння. В. Козаков вважає, що «студент, який звик самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній ситуації, не зупиняється, якщо не має готових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання поставлених питань» [4, с. 123]. «Уміння самостійно вчитися змінює стиль мислення і життя і, вчить визначати сенс та мету роботи, організовувати власну самоосвіту» — наголошує П. Підкасистий. За свідченням І. Малафаїк, уміння самостійної роботи мають низку особливостей. Основною з них є максимальна самостійність дії за відсутності яскраво вираженого зовнішнього керівництва. Цю особливість представляють уміння визначати мету самоосвіти на певний час, систематизувати матеріал з теми, обробляти вивчений матеріал, планувати роботу на перспективу. На переконання вченого, для успіху навчання та професійної діяльності важливим є досвід самостійної діяльності, який характеризується самостійним переносом знань, умінь у нову ситуацію, бачення нової проблеми в знайомій ситуації, самостійне комбінування відомих способів діяльності, альтернативне мислення, тобто бачення можливих рішень цієї проблеми [6, с. 345].

Ефективна організація самостійних занять учня у фортепіанному класі є одним з основних питань музичної педагогіки. Різні аспекти зазначеної проблеми розглядалися у працях корифеїв фортепіанної педагогіки Т. Беркман, О. Гольденвейзера, К. Ігумнова, Л. Любомудрової, Г. Нейгауза, О. Ніколаєва, С. Фейнберга, Г. Ципіна. Значний внесок у розробку означених питань зробили сучасні науковці Т. Грізоголазова, Н. Згурська, М. Кайкова, Н. Мозгальова, О. Щолокова, В. Шульгіна.

Аналіз наукових праць дозволив констатувати, що у педагогіці музичної освіти поняття «самостійність» використовується у декількох значеннях. Під самостійністю розуміють, по-перше, самостійність мислення; по-друге, вміння самостійно працювати за інструментом; по-третє, пошук ефективних способів роботи над музичним твором, а також самоконтроль — здатність оцінити процес і результат власного виконання. У низці дисертаційних досліджень (Н. Згурська, Н. Мозгальова, І. Бабакова, І. Немикіна, Л. Рахімбаєва та ін.) вміння самостійної роботи визначають як творчу самостійність і пов'язують її зі здатністю самостійно працювати над музичним твором, створювати власний музичний образ, а також визначати характер виконання музичного твору. Так, Л. Рахімбаєва вважає, що творча самостійність «включає, перш за все, вміння ставити і вирішувати виконавські завдання, вибирати для їх утілення необхідні засоби виразності, здійснювати аналіз та оцінку власного виконання і виконання товаришів, вміння словесно-логічно охарактеризувати виконуване» [10, с. 9]. Тобто творча самостійність у класі фортепіано передбачає цілепокладання, вирішення проблемних завдань, рефлексію, самоконтроль і самоаналіз.

Традиційно, навчання в класі фортепіано здійснюється в індивідуальній формі і передбачає індивідуальний підхід до студентів, внутрішню диференціацію навчального процесу залежно від наявних музичних здібностей та рівня музичної підготовки. «У такій справі, як заняття мистецтвом, — наголошує Г. Нейгауз, — де індивідуальність вирішує якщо не все, то майже все, єдиною міцною базою завжди буде здобуте власними силами і на власному досвіді вивчене» [8, с. 24]. Цю думку підтримує його учениця Б. Кременштейн і наголошує, що «виходячи на самостійну дорогу, молодий музикант повинен вміти ставити перед собою певні творчі завдання і вирішувати їх з більшою або меншою мірою майстерності, залежно від таланту і культурно-мистецького розвитку. Тому головним завданням музичних навчальних закладів є саме підготовка молодих фахівців до самостійної діяльності та подальшого творчого зростання».

Вивчення роботи Б. Кременштейн «Виховання самостійності учня в класі фортепіано» дозволяє стверджувати, що дослідниця ототожнювала процеси виховання самостійності та музичного розвитку учня. На її думку, приділяти особливу увагу розвитку самостійності необхідно «для можливо більш раннього досягнення музичної зрілості учня». З цією метою автор пропонує починати навчання гри на фортепіано з виховання навичок слухового самоконтролю, тобто «вміння слухати себе», з використанням методів аналізу та узагальнення. У своєму дослідженні Б.Кременштейн наголошує, що «виховання самостійності учня нерідко виявляється найбільш вразливим місцем у методиці педагогів». Досвід роботи дозволив дослідниці виокремити два основних типи педагогічних помилок, які позначаються на самостійності учня, по-перше — це «порушення гармонійності музичного розвитку, що призводить до різко вираженої однобічності навчання. І, по-друге, гіпертрофована активність педагогів, яка паралізує ініціативу учнів». Отже, у розвитку самостійності учня визначальною є роль педагога, який повинен систематично і послідовно приділяти увагу на заняттях цьому питанню. Б.Кременштейн з цього приводу стверджувала, що «за наявності достатніх музичних здібностей причини несамостійності учня слід шукати в недоліках роботи вчителя» [5, с. 3-6].

Аналіз наукових праць та педагогічної практики засвідчив, що вирішальною умовою продуктивної самостійної роботи студентів у процесі фортепіанних занять є доступність поставлених педагогом завдань. Від того, наскільки чітко педагог сформулює їх, визначить послідовність виконання і конкретизує, залежить успіх домашніх занять. Важливо наголосити, що, по-перше, навчати навичкам самостійної роботи слід на заняттях, по-друге, будь-яке нове завдання, пропонуване для самостійного опрацювання, має спиратися на засвоєне раніше під керівництвом учителя. Не можна не погодитись із твердженням Г. Нейгауза про те, що «головне завдання вчителя — зробити якомога швидше так, щоб бути непотрібним учневі, усунути себе, вчасно зійти зі сцени, прищепити йому ту самостійність мислення, методів роботи, самопізнання та вміння домагатись мети, які називають зрілістю, порогом, за яким починається майстерність» [8, с. 43].

Зважаючи на сказане, необхідно звернутись до робіт А. Щапова, в яких виховання працездатності учнів пов'язується з розвитком навичок самостійної роботи. Дослідник переконаний, що «навчання музичного виконавства не дає ніякого результату, якщо учень не вміє самостійно працювати за інструментом і якщо педагог не виховує його в цьому напрямку». Розмірковуючи про зміст та установки самостійної роботи, А. Щапов зазначає, що «учень має бути привчений до того, що потрібно завжди грати «красивим звуком». Прагнення грати красивим звуком включає в себе і точне планування градацій сили звуку, і «вслуховування» в звучання, і координованість ігрових рухів, і відому піднесеність емоційного настрою. Доповненням до цього є вимога завжди грати «осмислено» — так, щоб звуки завжди щось виражали, а не просто слідували один за одним. Обидва ці вміння виховуються тим, що вчитель взагалі не допускає у своїй присутності грубого або блідого звучання, не допускає також ні безглузлого, млявого переповзання зі звуку на звук, ні безглузлого, грубого вибивання» [11, с. 44-46].

Практика свідчить, що в процесі самостійної роботи над музичними творами активізується музичне мислення та сприйняття, найбільш ефективно розвиваються пізнавальні та інтелектуальні здібності, формуються виконавські вміння і навички. Тому викладач фортепіанного класу має не тільки навчати студента гри на інструменті, але й виховувати вміння самостійної роботи як під час класних занять, так і вдома. При цьому, чим інтенсивніша самостійна робота студента на уроці, тим ефективніше вона в домашніх умовах і навпаки. З огляду на сказане, М. Кайкова відзначає, що самостійна робота у фортепіанному класі — це частина навчального процесу, що складається з двох етапів: перший — це самостійна робота студента-піаніста безпосередньо на самому занятті; другий —

домашня робота над виконанням отриманих виконавських завдань [3, с. 26-32]. Цю думку підтримує більшість провідних фортепіанних педагогів, які вважають, що вміння самостійної роботи над музичними творами слід формувати спочатку на уроці, а потім удосконалювати їх у процесі домашніх занять.

Самостійна робота на уроці є одним із найдоступніших і перевірених практикою шляхів підвищення ефективності фортепіанного навчання. Педагоги стверджують, що на уроці студенти мають працювати по можливості самостійно, а вчитель — керувати їхньою самостійною роботою. При цьому складність самостійних завдань повинна відповідати навчальним можливостям учня, задовольняти принцип поступового переходу від одного рівня самостійності до іншого, забезпечувати поєднання різних видів самостійної роботи. Окрім цього, зміст та форми самостійної роботи над музичними творами різних жанрів та стилів повинні викликати в студентів бажання виконувати їх у концертній програмі.

Формування умінь самостійної роботи в класі фортепіано передбачає включення студентів у різні види навчально-виконавської діяльності, зокрема ознайомлення та вивчення нового матеріалу, ескізна робота над твором, читання музики з аркуша та ін. Подібний обсяг роботи вимагає, насамперед, самостійного осмислення учнем художніх завдань музичного твору, оволодіння відповідним комплексом виконавських прийомів і вмінь, формування навичок самоконтролю.

У галузі фортепіанного виконавства самоконтроль — це самостійна оцінка відтворюваного звучання та дій, що його створюють. Така оцінка можлива лише за наявності в учня чіткого уявлення про відтворювану музику, а також вміння зіставляти відтворюване звучання та дії, що виконуються, зі звучанням та діями, загальноприйнятими у фортепіанному виконавстві. У процесі індивідуальних занять студентів потрібно вчити умінню аналізувати, порівнювати, відзначати свої недоліки та досягнення. Такі уміння дозволять у процесі самостійних занять виявляти свої помилки, попереджувати можливість їх виникнення та утримуватися від небажаних дій.

Підсумовуючи сказане процитуємо визначення Н. Мозгальової, на переконання якої «творча самостійність максимально розвивається в процесі спеціально організованої та свідомо керованої розумової діяльності, спрямованої на усвідомлення змісту художнього образу. Вона базується на діяльності внутрішньослухової сфери, характеризується оригінальністю і самобутністю, є якістю особистості вчителя, котра відображає найвищий рівень його професійності [7, с. 78]. Окрім цього, самостійна робота виробляє високу культуру розумової праці, формує потребу в самостійній діяльності, прагнення вникнути в суть питання, вчить самостійно мислити та аналізувати факти і явища, що призводить до творчого розвитку та формування власної думки, поглядів, уявлень, власної професійної позиції.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні педагогічних умов і принципів формування художнього сприйняття студентів мистецьких спеціальностей.

Література:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. — Київ, Либідь, 1997. — с.297.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология :учебник для студ высш.учеб.заведений / И.А. Зимняя. — 2изд., доп. — Москва, Логос, 2006. — 449с.
3. Кайкова М.Т. До питання формування навичок самостійної роботи студентів у процесі фортепіанної підготовки М.Т. Кайкова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. — Київ, 2013. — №46. — С.26-32.
4. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение/ В.А.Козаков. — К.: Вища школа, 1990. — 248 с.
5. Кременштейн Б.Л. Воспитание самостоятельности учащегося в классе специального фортепиано / Б.Л. Кременштейн. — М.,Музыка, 1966. —56с.
6. Молафаїх І.В. Дидактика. / І.В. Малафаїк. — К., Кондор, 2009. — 406с.
7. Мозгальова Н.Г. Формування музичного мислення майбутнього учителя музики в процесі інструментальної підготовки : дис... на здоб.к.п.н. / Н.Г. Мозгальова. — Київ, 2002. — 206 с..
8. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры : записки педагога. / Г.Г.Нейгауз —5-е изд.- М., Музыка, 1988. — 211с.
9. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в общении : теоретико-экспериментальное исследование / П.И. Пидкасистый. —М. : Педагогика, 1980. —146 с.
10. Рахимбаева Л.А. Творческая самостоятельность как фактор формирования музыкально-педагогической деятельности студентов-заочников : автор.дис.канд пед наук : спец:13.00.01./ Л.А.Рахимбаева — М.,1979. — 19 с.
11. Щапов А.П. Фортепианный урок в музыкальной школе. / А.П.Щапов. — М. : 2001. —145с.
12. Ушинский К.Д. Вибрані твори. / К.Д.Ушинский. —М. : Радянська школа. 1974. —Т.10. — 576 с.